

MILAN MOGUŠ, *RJEČNIK MARULIĆEVE »JUDITE«*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2001, 355 str.

U XVI. stoljeću, na velikom početku hrvatskoga epskog pjeva, stoji Marulićeva riječ. O petstopenedesetj obljetnici piščeva rođenja, a petstotoj nastanka djela: »na dvadeset i dva dni miseca aprila«, dobili smo još jednu nedvoumnu potvrdu njegove vrijednosti, u knjizi Milana Moguša *Rječnik Marulićeve »Judite«*. O tome, dragi prijatelji, moje današnje »govorenje«, a istovremeno i »hvaljenje«. Zato, neka nam bude dopušteno, »jezik da pomene ča misal pripravi«.

Kontinuirano postojanje velikog djela ima često kao posljedicu sustavno i trajno proučavanje njegove umjetničke arhitekture. Primjer tome svakako je i naš Marulić, i njemu posvećeni znanstveni dani, ne samo u Splitu, nego diljem Hrvatske, a zadnjih desetljeća i diljem svijeta. Podsjetimo na simpozije i izložbe, u Washingtonu, Münchenu, Rimu, Budimpešti, Padovi, Trstu, Lisabonu, Madridu, (upravo ovih dana, ožujak-travanj, 2002). itd.

Prije tri desetljeća, Moguš je pomno pristupio proučavanju Marulićeva leksika, pa je 1972, u »čakavskoj riči«, objavio tekst *O proučavanju Marulićeva jezika*. Sastavio je zatim Rječnik za *Juditu*, prvu knjigu Marulićevih Sabranih djela, *Opera omnia* (Književni krug, Split, 1988). Oslanjao se, kako sam Moguš kaže, na prethodne priređivače: Štefanića, Kušara, Kasandrića, Slamniga, Kolumbića, Franičevića, Grčića. Rječnik je, u Zavodu za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, bio izrađen na kompjutorskoj konkordanciji. Kompozicija Rječnika bitno se razlikovala od ostalih, jer je autor »želio pokazati i kvantitativne odnose unutar leksičkoga materijala. Zato je natuknički članak obuhvaćao: natuknicu, ukupni čestotni broj natuknice, sve likove natuknice i njihove frekvencije, gramatičku oznaku, pa značenja i frazeologiju« (str. 87). To znači da su bile obuhvaćene sve riječi iz proznog uvodnika i one iz 2126 Marulićevih stihova. Time je Moguš u postupak uključio »cijelu zakladu riječi, odnosno frazeologiju kao dio te zaklade«, a ne — kako je to bilo dotada — samo manje poznate i neobične riječi. Osim za *Juditu*, Moguš je, na istom principu, izradio 1989. i 1993. potpune rječnike za *Naslidovanje Isukarstovo* i *Pisni razlike*.

Navedeni Moguševi rječnici Marulićevih djela bili su dragocjen korak naprijed, pa je ovaj današnji *dikcionarij* knjiga od 355 stranica, maksimum u približavanju čitateljima Marulićeve riječi; njezina primarnog, ali gotovo uvijek sekundarnog, metaforičkog značenja.

Marulićeva *Judita*, kako svjedoči Moguš, ima »oko 17.600 pojava, tj. svih oblika svih riječi, a natuknica, s bogatom frazeologijom, 3495«. Za svaku je riječ, tj. za svako njezino značenje, ponuđen jedan ili više primjera iz djela. Obiljem odabranih stihova Rječnik raskriva široki registar Marulićeve leksičke izražajnosti.

Kod važnih lingvističkih pothvata — analiza, neizbježno je cjelovito sagledavanje jezične problematike, kao i dugo, temeljito proučavanje te intuitivno domišljanje o riječima i njihovoj značenjskoj obuhvatnosti. Sve je to Rječnikom potvrdio Moguš, iskusan lingvist i povjesničar razvojnoga tijeka hrvatskoga pisanog jezika. Taj Rječnik dodatno proširuje spoznaju o jednostavnoj, gotovo prirodnoj bliskosti i vezi između Marulićeva leksika i našega današnjeg u kojem se sve više evocira: kako u fikcionalnom diskurzu, tako i u običnom govoru. Mogušev lingvistički pothvat uvelike olakšava razumijevanje Marulićevih metaforičkih, tj. višeznačnih izraza: homonima, sinonima, frazema, pa i čestih osebnih poetskih zamjena leksema frazemom. Čitanje i usvajanje dvostruko rimovanih dvanaestera, koje je nekad, zbog jezika i stare grafije Marulićeva vremena, iziskivalo poseban trud, sada zna postati zadovoljstvo razumijevanja stoljećima udaljenog umjetničkog teksta.

Uzmimo kao primjer dvojako upotrijebljen oblik pridjeva ili imenica, bliskozvučnih sinonima: *čarljen* = (u značenju) crven, rumen i *čerljen* = crven; ili *čistinja* = čistoća i *čistoća* = čistoća. Marulić će bojom naslikati Holofernovu grubost (Libra I): »Krvavo mu oko, čarljen biše obraz« (235). Za živopisan izgled asirskih konja kazat će: »Samo tut čarljeni, inuda svi sivi« (260); ili: »Taj ti črida biše od jakih bivoli, vranih konji liše, ter čarljenih voli« (251-252). Evo primjera istoznačnice *čerljen* — (u značenju) crven: Horugva čuhtaše bila ter *čerljena* (232). Marulić je svojoj junakinji dodijelio »kripost svakomu dilu nje i nje kipu lipost s počten'jem čistinje« (5-6). Ona posjeduje »dostojanstvo čistinje udovičke« (1842). »A sve je to bilo jer čistoću tvoju pogleda Bog milo« (1842).

Brojne Marulićeve riječi i stihovi mogu se, intertekstualno, naći i u modernih pjesnika XX. stoljeća, koliko standardnog, toliko još više dijalektalnog izričaja. U glasovitom *Oproštaju* Tina Ujevića, iz *Hrvatske mlade lirike*, 1914 (napisano u tri verzije: arhaičnim jezikom i grafijom i modernim izrazom i transkripcijom), pozdravljajući se s Marulićem, splitskim začinjavcem, Ujević će uznosito uskliknuti: »Zbogom, o Marule! (...); korugva nam čuhta; gremo, mi puntari!«.

U Krležinim *Baladama* — uzmimo samo *Na mukah* i *Ni med cvetjem ni pravice* — pridjev *čerljen* nalazimo u jednom od kajkavskih oblika: »ta čarna, čerlena, vonjhava, gosta krv«; »del si bum za škrlak goreči čerleni mak«.

Jezik je živo, trajno kretanje: vertikalno i horizontalno, u oba smjera. Zato možemo govoriti o poetskom stvaranju i kao leksičkom prepoznavanju prošloga u sadašnjem, sasvim nalik na proustovsko uranjanje u zbivanja i doživljaje iz različitih vremena. Riječi su čvrste, trajne uspomenice, ne gube se odmicanjem

okusa »madeleine«, Marulić je pjevao »bludeći ozoja z družbom starih poet«, pjesnici suvremenoga splitskog kruga (i mnogo šire): od Diane do Petrasova Marovića, pa Maroevića, Zidića, Mrkonjića, do Adamičke, Fiamenga, Đurđice Ivanišević, Martinca, Dragojevićevih i Paljetkovih zaleta Splitu i *Juditi*), stvaraju »z družbom« Marulićeve riječi. Petrasov Marović, u *Suprotivoj*, apostrofira, nastavlja i Ujevićeva i vlastitog Marulića: »Iz jazika ditinstva / u ditinstvo jazika / O Marule! Pojti ćemo« ili: »horugva čuhtaše oduvik črljena / daleč se vijaše standarca počtena.« Tonko će Maroević, originalnim zahvatom pretvoriti stihove Marulićeva epa u dramski tekst i operni libreto, pozivajući u svom *Epilogu Juditu* da bude »kako rika ka bigući teče, / stalna do vik vika, dokli se rasteče (...). Buduć da to je svit, odaj se glumnosti: / veće je stanovit ki prez oholosti / pije, ji i gosti i skazanja ljubi«.

Koliko je ovaj Rječnik iscrpan, koliko pokriva značenjski obujam pojedinog leksema, mogu pokazati homonimne natuknice *biti* (jesam), i *biti* (tući), uprimjerene na pet stranica. Ili uzorno tumačenje riječi *milost* (kao milost), u osnovnom značenju. »Kada no poznanu Akiora cilost na svom zazva stanu Ozijeva milost.« (731-732) Zatim kao *milosrđe*: »Grišni smo, Bože, mi, da milost tva gdi je?« (426), pa *blagonaklonost*: »Tim si dostojala da pri mni milosti, / ku želiš, imala budeš u radosti« (1417-1418). Ali i *smilovati se* i *stvoriti milost*. Vidljivo je da je prvo i drugo značenje podudarno s današnjim, dok nas je neočekivana »blagonaklonost« ponovno uvjerila o Marulićevoj virtuoznosti u iznalaženju varijacijskih značenja riječi i u Moguševu vrsnom prepoznavanju istih. Slično je i s figurativnim izmjenama, gdje *primiti na milost* ili *stvoriti milost* (komu), znači smilovati se: »Stvori milost meni, pokrij rabu tvoju« (1553).

Mogušev Rječnik nastoji značenje riječi odčitati bez dvojbe. Riječ »začinjavac«, – kako informira Josip Vončina – Vodniku je značila tadašnje Marulićeve »suvremene hrvatske trubadure«. Kasnije je najčešće imala složeno značenje: »pjesnik-pjevač«, ili i »pjesnik« i »pjevač«, i slično. Moguš će jednostavno i jasno zabilježiti: *začinjati*, gl. pjevati; *začinjavac*, m. pjesnik.

Tekst iz Posvete *Juditi*, odnosno sumnju u dosadašnja čitanja sintagme: »knjigah bolju«, ili »knjigah polju«, Moguš otklanja vraćajući se pravom, izvornom Marulićevu tekstu. Za riječ »*polje*« navodi upravo primjer iz Posvete: »Da ne rečete da vam poklanjam onu je žita rukovet koju u vaših knjigah polju nahodite«. Takva primjera, vezanog za komparativni oblik pridjeva *dobar* – *bolji*, u Rječniku nema.

U novom broju »Republike«, pod napisom *Jedno tekstološko pitanje iz »Judite«*, Pavao Pavličić podsjeća na svoje prošlogodišnje izlaganje u Splitu o Posveti Marulićeva epa, o autorovu razmišljanju »o podrijetlu i smislu epskog pjesništva, te o cilju i svrsi vlastitoga mu spjeva«. (*Republika*, 11-12, 2001) Potaknut Moguševim upozorenjem, Pavličić traga za objašnjenjem, kako je i kada došlo do zamjene riječi *polje* u *bolje*. Dogodilo se to u Akademijinu izdanju *Pjesme Marka Marulića*, Zagreb, 1869, koje je sakupio Ivan Kukuljević Sakcinski, a čiji je urednik bio Vatroslav Jagić. Riječ *polje* registrirana je kao Marulićeva, ali Jagić ne objašnjava zašto ju je zamijenio u *bolje*. Pavličić meritorno razlaže zašto su

brojna izdanja *Judite* posezala za Jagićevom teksturom. Naime, Marulićeva metafora skromnosti, »u vaših knjigah bolju nahodite«, koja se odnosi na Balistrilicevo poznavanje iste zgrade, prikazane u Bibliji, bila bi vrlo logična. Priča, metaforički predstavljena kao »žita rukovet, koju u vaših knjigah polju nahodite«, u literaturi onoga vremena, kao usporedba, posve je nepoznata (D. Novaković, P. Pavličić). Tako se Marulićeva jezična i stilska zrelost u cjelokupnom promišljanju djela, njegovo traganje za originalnim, urešenim govorom, i na ovom mjestu može odčitati.

Bogatstvom primjera Mogušev *Rječnik Marulićeve »Judite«* još nas je prisnije spojio sa zlatnim osnovom naše umjetničke epike, i Marulićevom riječi. U njoj se najtočnije odzrcaljuje duh vremena, duh grada i naroda u kojem je nastajala. Pa koliko je ova knjiga vokabular *Judite* (svake njezine riječi, svakog značenja), toliko je i svojevrsan mali leksikon Marulićeva univerzuma.

Moguš je, u Napomeni *Juditinu* Rječniku iz 1988, istakao da se više od »polovice Marulićevih riječi rabi i danas«, pa je to ne samo dokaz »kontinuiteta« hrvatskoga književnog jezika, nego i potvrda da je »tom kontinuitetu bitno pridonio i sam Marulić«.

Uvjereni smo da će novo izdanje *Judite*, istumačeno Moguševim Rječnikom, tečajem vremena učiniti da Marulićev leksik, u suvremenom hrvatskom izričaju, bude još nazočniji.

Bit će to najljepše »naslidovanje«, kojemu težimo!

Ivo Frangeš

MARKO MARULIĆ, *JUDITA*. Prepjevao i komentirao Nikica Kolumbić, Golden marketing, Zagreb, 2001, 110 stranica

Profesor Nikica Kolumbić dugo je već marulolog. Još 1950, u studentskim svojim danima, u koautorstvu je objavio članak »Marko Marulić i naša književna historija«. Dugo nakon toga (1971) u splitskom se *Vidiku* pojavljuje njegov prinos »Marulićeva 'Judita' u suvremenom jezičnom ruhu«, a to je prilog što neposredno najavljuje knjigu o kojoj pišemo. I danas se sjećam s kakvim sam uzbuđenjem pregledavao to prvo pjevanje prepjeva *Judite*. Poslije, 1985, pojavio se na kraju 6. broja *Foruma* cjeloviti prepjev *Judite* posvećen Marijanu Matkoviću, upravo tada umrlom dugogodišnjem uredniku toga časopisa. Tekst »Misaone i poetske vrijednosti Marulićeva književnog djela«, objavljen u *Mogućnostima* 1986, pokazuje kako Nikica Kolumbić cjelovito promatra Marulićev opus. Rad »Elementi dramskog u Marulićevu pjesničkom postupku« iz zbornika *Dana Hvarskog kazališta* posvećena 1989. Marku Maruliću kao da navješćuje priređivanje Marulićeve knjige *Dijaloški dramski tekstovi* što je u okviru *Sabranih djela Marka Marulića* objavljena u Splitu 1994. I u posljednje doba bavljenje Marulićem se